

Qızları erkən evlilik kimi hüquq pozuntusuna sürükləyən amillərdən biri də yoxsulluq problemidir. Çünki gəlir səviyyəsinin sənayeləşmənin aşağı olduğu ərazilərdə qadının fiziki və intellektual əməyinə ehtiyac azalır. Belə cəmiyyətlərdə kişinin sosial-iqtisadi rolu artır. Mövcud durum, cəmiyyətdə və ailədə gender rollarının qeyri-mütənasib şəkildə bölünməsinə şərait yaradır. Buna görə də, modernləşməmiş yoxsul cəmiyyətlərdə gender bərabərliyini pozan patriarxal ənənələr aktiv olur. Belə cəmiyyətlərdə qadının gender rolu ana olmaq və ev təsərrüfatı ilə məşğul olmaq çərçivəsində məhdudlaşır.

Rauf Məmmədov yazır: "Yoxsul ailələrdə qız uşaqlarının sayı çox olanda, onların ailədaxili əməyinə də ehtiyac azalır. Belə bir durumda, qızlar ailə büdcəsi üçün yük olurlar. Onların erkən ərə verilməsi, bu yükün azalmasına və üstəlik, maddi gəlirin əldə olunmasına şərait yaradır. Çünki patriarxal cəmiyyətlərdə qızların ataları tərəfindən müəyyən pul miqdarında alınıb-satılması (başlıq) halları geniş yayılmışdır.

Bu gün Asiya və Afrika ölkələri Qərbin mövcud durumuna yetişmək üçün, onların keçdikləri tarixi təkamülün pozitiv cəhətlərini həyata keçirməli və yaşamaladırlar. Yəni sosial-iqtisadi inkişaf, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, insan hüquqlarının tətbiqi və demokratiyanın inkişaf etdirilməsi kimi məsələlər çox mühümdür. Əks halda, milliliklərlə şüurlarda həkk olunan patriarxal stereotiplər müasir inkişaf üçün maneə olar.

Bir günlük gəliri 1,25 ABŞ dolları olan dünya əhalisinin göstəricilərinə diqqət yetirsək, görürük ki, dünyada erkən evlilik, gender bərabərsizliyi, ana ölümləri və təhsil səviyyəsi göstəriciləri ilə əhalinin aşağı gəlir səviyyəsi göstəriciləri üst-üstə düşür.

Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı və Qətər kimi sosial-iqtisadi baxımdan təminatlı ölkələrdə də erkən evliliyin, qadınlara qarşı zorakılıq hallarının çox olduğunu müşahidə edirik. Bir çoxları onlarda təhsil səviyyəsinin, demokratiyanın və insan hüquqlarının olmadığını arqument kimi irəli sürə bilirlər. Bəli, bu, belədir. Deməli, yalnız rifah bu məsələlərin həllində həlledici rol oynamır. Çünki bu ənənənin yoxsullar arasında yayılmasını bir qanunauyğunluq kimi qəbul etsək, o zaman bu ənənə bütün yoxsul əhali tərəfindən dəstəklənməli və tətbiq olunmalıdır. Halbuki bu, belə deyildir. Deməli, yoxsulluq problemi, erkən evliliyə səbəb olan əsas amillərdən biri olsa da, əsas deyildir. Erkən evliliyin mahiyyətində dayanan əsas problem gender stereotipləridir. Onlardan azad olmadan, problemin həlli mümkün deyil."

Azərbaycanın bir çox bölgələrində erkən evliliyin neqativ (Ağstafa, Tovuz), bəzilərinə isə pozitiv (Lənkəran, Abşeron, Quba) dəyərləndirilməsi gender stereotipləri ilə bağlıdır. Çünki bu bölgələrin sosial-iqtisadi vəziyyətləri arasında böyük fərqlər vardır. Lakin onların erkən evliliyə münasibətində fərqlər çoxdur. Digər tərəfdən, erkən evlilik ənənəsinin yalnız yoxsul ailələrdə deyil, cüzi də olsa, varlı ailələrdə də müşahidə etmək mümkündür.

Bu, adətən, varlı və tanınmış ailələr arasında şans əldən vermədən qohumluq əlaqələrinin qurulması istəyindən irəli gəlir. Lakin bu, çox az hallarda baş verir.

Qızları yoxsul ailələrdə iqtisadi yük (qız yükü-düz yükü), varlı ailələrdə səmərəli əlaqə vasitəsi kimi dəyərləndirən şüur primitiv patriarxal düşüncənin məhsuludur. Bu şüurun daşıyıcıları yalnız kişilər deyil, həmçinin, qadınlar da ola bilər. Çünki ənənəvi şəkildə ötürülən tərbiyə mexaniki şəkildə stereotiplərin

formalaşmasına və arxetiplərin formalaşmalarına şərait yaradır.

Azərbaycanda bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkün vardır. Onların bir çoxu çətin şəraitdə yaşayır. Yoxsul qaçqın ailələrində erkən evlilik halları, məhz dözülməz maddi çətinlik halları ilə bağlı ola bilər. Bu, valideynləri qızları erkən ərə vermək barədə fikirləşməyə vadar etdiyi kimi, qızların özlərinin də belə bir fikrə gəlmələrinə təsir göstərə bilər.

R.Məmmədov göstərir ki, erkən evlilik məsələsi SSRİ dövründə qəti qadağan edilərsə də, SSRİ-nin süqutundan sonra bir çox əyalətlərdə bərpa olundu. Çünki bu stereotip SSRİ-nin qurulduğu və formalaşdığı illərdə Azərbaycan ərazisində yayılmışdır. Həmin ənənənin daşıyıcısı olan nəsəl bu gün mövcud olmasa da, mədəni dəyərlər vasitəsilə ötürülən adətlər öz varlığını qorumaqdadır. Bu gün cəmiyyətdə formalaşan yeni sosial-mədəni mühitdə bəzi adət-ənənələr öz əhəmiyyətini itirsə də, bəzi əyalətlərdə onlar öz varlıqlarını yenidən bərpa edibdir.

Erkən evliliyə səbəblər arasında adət-ənənələr 29% təşkil edir. Respondentlərin bir çoxu erkən evliliyin sosial-iqtisadi səbəblərlə deyil, adət-ənənələrlə bağlı olduğunu iddia edirlər. Bu, böyük göstəricidir. Lakin adət-ənənə deyəndə, nə nəzərdə tutulur?

Bir çox ailələr erkən evliliyin is-

olaraq, yüksək olduğunu göstərir. Düşünürük ki, burada da yanlış dini stereotiplərin özünəməxsus rolu vardır. SSRİ-nin süqutundan sonra Şimali Qafqazın vəhhabi və sələfi adı ilə tanınan radikal sünni islamçıların ideoloji mərkəzlərindən birinə çevrilməsi, Azərbaycanın şimal bölgələrinə öz təsirini göstərmişdir. Bundan əlavə, hələ Çar Rusiyası dövründə Şimali Qafqazda və Azərbaycanın şimal bölgəsində radikal sünniliyi təbliğ edən təriqətin geniş yayılması da öz tarixi-ənənəvi təsirini şüurlarda qoymuşdur. Bu baxımdan, Şimali Qafqazda və sərhəd şimal bölgəsində dini təsəvvürlərin formalaşmasında Səudiyyə Ərəbistanının və Türkiyənin bəzi şeyxlərinin rolu böyükdür. Bu şeyxlər erkən evliliyi dəstəkləyən fəvvaları ilə tanınırlar."

Azərbaycanın qərb bölgələri İran və Şimali Qafqaz ilə sərhəddə yerləşmədiyi üçün, onların bərbəşə təsirlərinə məruz qalmırlar. Bu bölgələrdə qədim türk adətləri ilə islam ənənələrinin sintezi əsasında formalaşan "xalq islamı" ənənələri fenomeninə daha güclüdür. Buna görə də, qərb bölgəsində erkən evlilik səviyyəsi aşağıdır.

Azərbaycan xalqının milli mentalitetində yer alan bir çox deyimlər cəmiyyətdə gender bərabərliyinin pozulmasına şərait yaradır. "Qız yükü-düz yükü", "Tez evlənmənlə tez yuxudan duran qazanar" deyimləri xalq arasında erkən evliliyə təkən

Erkən evlilik, yoxsulluq problemləri və gender stereotipləri

verən deyimlərdir. Azərbaycanda valideynlər, ənənəvi olaraq, öz övladlarını evləndirmək vəzifəsini digərlərindən üstün tuturlar. Bəzi valideynlər qızlarını ərə verməkdən başqa vəzifələrinin olmadığını düşünürlər. Onlara görə, qızların təhsil almaları, bir sənət və peşə sahibi olmaları vacib deyildir. Çünki onlar ərələrinin çörəyini yeməli və uşaqları baxmalıdırlar. Əslində, valideynlər bununla qızlarının iqtisadi yükünü çəkməkdən imtina edərək, onları erkən yaşda ərə verirlər. R.Məmmədovun fikrincə, evliliklərə səbəb olan amillərdən biri də, valideynlərin qızlarının qoşulub qaçmaları və ya aldadılmaları ilə bağlı qorxularıdır. Bölgələrdə gənclərin bir-biri ilə ünsiyyəti və birgə əylənmələri problemlərinin olması, qızların ərə gedəndə, cinsi əlaqədə olmalarının qadağan olunması, erkən cinsi yetkinliyə çatmış qızların ərə getmək meyilini daha da artırır. Son dövrdə internetdə əxlaqsız saytların, sosial şəbəkələrin məktəbli oğlan və qız uşaqlarına əlçatan olmaları, gənclərdə intim hisslərin artmasına səbəb olur. Bu, bəzən, valideynlərin qızlara qarşı zorakılıq etmələrinə, onların hərəkətlərinə məhdudlaşdırılmasına, onlar üzərində nəzarəti daha da gücləndirmələrinə səbəb olur. Buna görə də, xalq arasında "qızını

vaxtında döyməyən, sonra dizinə döyər" deyimi meydana çıxmışdır. Mövcud vəziyyətdən çıxış yolu kimi, bəzi valideynlər erkən evliliyə qərar verirlər. Çünki onlar, bununla, özlərini ictimai qınaq obyektinə çevrilmək təhlükəsindən qoruyurlar.

Ənənəvi patriarxal Azərbaycan ailəsində qadınlar ərələrinə itaətkar münasibətdə olurlar. Yəni qadınlar ailədə və cəmiyyətdə ərələrinin sosial statusunu artırmaq üçün, onların fikri və fəaliyyətlərinə dəstək olurlar.

Çünki ənənəvi cəmiyyətdə ailənin və sosial sistemin mövcudluğu bu itaətkarlıq üzərində bərqərarlıdır. Əgər qadın ailədə ərəinə tabe olmaqdan imtina etsə və onun nüfuzunu uşaqların və qohumların yanında aşağı salsas, ailədə ümumi itaətkarsızlıq və özbaşınalıq mühiti yarana bilər. Belə bir mühitin yaranması qadın üçün də sərf etmir. Çünki ailə dağılır və uşaqların tərbiyəsi nəzarətdən çıxır. Buna görə də, qadın öz ərəindən bir neçə dəfə ağıllı və bacarıqlı olsa belə, özünü ondan zəif göstərərək, onun güclü olmasını təmin edir. Şərq qadınlarına məxsus olan bu mədəni keyfiyyətlər, Şərqdə patriarxal sistemin minilliklərdən keçərək, bu günədək davam etməsinə şərait yaratmışdır. Lakin modernləşmə və gender

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb